

Βυζαντινά όργανα μουσικής

Βυζαντινή μουσική είναι η εξέλιξη και καλλιέργεια της αρχαίας ελληνικής μουσικής και πήρε το όνομα αυτό από την περιοχή του Βυζαντίου, που είναι η πρώτη ονομασία της Νέας Ρώμης, πρωτεύουσας της νέας αυτοκρατορίας, κατά τον Κωνσταντίνο Παπαρηγόπουλο.

Γι' αυτό και ως ελληνικά μουσικά όργανα εννοούνται τα μουσικά όργανα της κλασικής αρχαιοελληνικής και βυζαντινής περιόδου, έτσι όπως καταγράφονται σε αρχαιολογικές ή φιλολογικές μαρτυρίες των σχετικών περιόδων και το γενικό εννοιολογικό πλαίσιο που διαμορφώνεται σχετικά με τη χρήση τους στο πέρασμα του χρόνου και η σχέση τους με τη σύγχρονη ταξινόμια των μουσικών οργάνων

Κατηγορίες οργάνων στην βυζαντινή περίοδο

Στη βυζαντινή περίοδο τα όργανα ως προς τον τρόπο παραγωγής του ήχου διατηρούν τις τρεις μείζονες κατηγορίες που αναφέρθηκαν, αλλά παρατηρείται περιορισμός στη χρήση τους κυρίως στις επικράτειες του παραεκκλησιαστικού, του κοσμικού και του βυζαντινού στρατού.

Τα χορδόφωνα, τα τοξωτά έγχορδα, στην προκειμένη περίπτωση, περιλαμβάνουν τις κιθάρες, η αχλαδόσχημη λύρα με δοξάρι και η οικογένεια του λαούτου (πανδούριν, ταμπούριν) και τα πολύχορδα, την οικογένεια της άρπας/ψαλτηρίου (σαντούρι, κανονάκι και άρπα)

Κανονάκι 79 τόνων.

Τα απαντώμενα αερόφωνα περιλαμβάνουν όργανα με ή χωρίς επιστόμιο, αν και οι μαρτυρούμενες ονομασίες δεν είναι ασφαλή μέσα για να διαπιστώσουμε τη συνέχεια της κλασικής παράδοσης. Εδώ περιλαμβάνονται οι αυλοί (σουραύλια, πλαγίαυλοι), το εκκλησιαστικό όργανο, (ύδραυλις), η τούμπα, η σάλπιγγα, το βούκινο και η σύριγγα του Πάνος·

Υδραυλις

Αυλός του Πάνος

Όσον αφορά στα κρουστά, μαζί με τα τύμπανα φαίνεται πως χρησιμοποιούνταν και ιδιόφωνα, όπως κρόταλα, κύμβαλα, σείστρα, πληθία, παρόμοια με το σημερινό γτέφι και ανακαράδες, μικρά ημισφαιρικά τύμπανα περσοαραβικής προέλευσης.

Κύμβαλα

Χρήσεις των οργάνων στη βυζαντινή περίοδο

Βασισμένη κυρίως στη συστηματική μελέτη της βυζαντινής εικονογραφίας είναι η γνώση μας για τη μορφή και τον τρόπο με τον οποίο παίζονταν τα όργανα στη βυζαντινή περίοδο, δηλαδή ανάμεσα στον 4ο και τον 15ο αιώνα. Όσον αφορά στη χρήση των οργάνων, θα πρέπει να λάβουμε υπόψιν την πόλωση ανάμεσα στο ιερό και το κοσμικό, έτσι όπως διαμορφώθηκε από τη βυζαντινή εκκλησία και είχε πολλαπλές επιπτώσεις όχι μόνο στη χρήση της μουσικής αλλά και στη διαμόρφωση ενός παράξενου ιδιώματος, βάσει του οποίου η χρήση των οργάνων περιορίστηκε στην κοσμική διασκέδαση, χωρίς να απορριφθεί όμως από το Ιερό Παλάτιο.

Στα αποκαλούμενα θυμελικά παίγνια με το άσεμνο περιεχόμενό τους συμμετείχαν οργανοπαίκτες, που χρησιμοποιούσαν συνήθως αυλό και κιθάρα. Βέβαια υπό τη σκέπη της ονομασίας αυλός περιγράφονταν όλα τα αερόφωνα που χρησιμοποιούσαν σωλήνα συνήθως με τρήματα. Άλλες ονομασίες ήταν δόναξ και κάλαμος, ενώ στην ύστερη βυζαντινή περίοδο αναφέρονται σουραύλια, πλαγίαυλοι ή διάυλοι. Με τη σειρά του ο πολυκάλαμος αυλός, δηλαδή η σύριγξ του Πανός, μνημονεύεται αποκλειστικά σε ποιμενικό πλαίσιο.

Όσον αφορά στα χορδόφωνα ως κιθάρα παραδίδεται η αρχαιοελληνική πανδουρίς, όργανο 4χορδο με αχλαδόσχημο ηχείο, από την οικογένεια του οποίου αναπτύχθηκαν σταδιακά όργανα χορδόφωνα με δοξάρι. Στην οικογένεια των πολύχορδων παραδίδονται όργανα όπως το ψαλτήριο, η σαμβύκη, η πήκτις, η μάγαδισ, το δεκάχορδο, το πληθίον με τις 32 χορδές του, το πλήκτρον ή η άρπα. Η ταξινομία των βυζαντινών οργάνων συμπληρώνεται με τα κρουστά όργανα, στα οποία περιλαμβάνονται τα κρόταλα, τα κύμβαλα, διάφορα είδη σείστρων, τα πληθία -ντέφια- και οι ανακαράδες από τα μεμβρανόφωνα, ημισφαιρικά τύμπανα περσοαραβικής προέλευσης.

Σημαντική χρήση φαίνεται να παρουσιάζουν τα μουσικά όργανα στον βυζαντινό στρατό που εκπροσωπούνται από τα αερόφωνα με το βούκινο, τη σάλπιγγα,

δηλαδή τη ρωμαϊκή τούβα, που χρησιμοποιείτο εκτός από στρατιωτικούς σκοπούς και για επευφημίες προς τον αυτοκράτορα εξαιτίας του δυνατού ήχου της. Στον στρατό επίσης χρησιμοποιούνταν διάφορα είδη τυμπάνων, τα μεταλλικά κύμβαλα και διάφορα είδη ανακαράδων.

Ιδιαίτερα άξιο αναφοράς σε σχέση με την αυτοκρατορική ιδεολογία του Βυζαντίου θεωρείται το βυζαντινό πολύαυλον όργανο, που βασιζόταν στην ύδραυλι του Κτησίβιου, εξελιγμένο ως προς τα φουσερά του, που χρησιμοποιείτο για κοσμικούς μόνον σκοπούς στον ιππόδρομο της Κωνσταντινούπολης και στο Ιερόν Παλάτιον αποκτώντας σταδιακά σημασία αυτοκρατορικού συμβόλου.

Τέλος δεν πρέπει να παραλείψουμε τις καμπάνες και τα σήμαντρα που χρησιμοποιούνταν στις εκκλησίες και στις Μονές. Εισάγονται στην λατρεία τον 7^ο αιώνα αρχικά με υλικό κατασκευής το ξύλο και αργότερα το μέταλλο. Συνδεδεμένες με το τυπικό της Εκκλησίας σηματοδοτούν τον εσπερινό, τις λιτανείες, τις γιορτές, τον θάνατο, την χαρά ακόμα και τον κίνδυνο.

Αναστασία Αρβανιτάκη Β1